

HUMANITIES

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.2.7>

INTERTEKSTUALNOŚĆ W TŁUMACZENIU: MECHANIZMY REPRODUKCJI I WYZWANIA

Halych Oksana

*kandydat nauk filologicznych, docent,
docent Katedry Teorii i Praktyki Tłumaczenia z Języka Angielskiego
Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu Lingwistycznego (Kijów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0002-8800-9792
oksana.halych@knl.u.edu.ua*

Adnotacja. Celem artykułu jest zidentyfikowanie i nakreślenie specyfiki odtwarzania tekstowej kategorii intertekstualności w tłumaczeniu.

Intertekstualność, czyli włączenie innych tekstów do tekstu w postaci reminiscencji, aluzji, cytatów, jest najbardziej wyrazistą cechą postmodernizmu, której niepełne odtworzenie dla odbiorcy/czytelnika w przekładzie z języka oryginału narusza poetykę postmodernistyczną.

W aspekcie translatorskim intertekstualność zapewnia i ułatwia wzajemną komunikację między trzema stronami, które z kolei wchodzi w interakcję z tekstami: autorem, tłumaczem i czytelnikiem. Najczęstszymi sposobami odtwarzania intertekstu w tłumaczeniu, które usprawniają mechanizm pełnej percepcji tekstu końcowego przez czytelnika, są udomowienie i kryminalizacja. Udomowienie polega na maksymalnym dostosowaniu oryginalnego tekstu do poziomu zrozumienia przez czytelnika historycznego i kulturowego tła utworu, podczas gdy alienacja zachowuje oryginalność tekstu.

Słowa kluczowe: Adaptacja, aluzja, reminiscencja, wiedza intertekstualna, penetracja tekstu.

INTERTEXTUALITY: MECHANISMS OF RENDERING AND CHALLENGES

Halych Oksana

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department
of Theory and Practice of Translation from the English Language
Kyiv National Linguistic University (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-8800-9792
oksana.halych@knl.u.edu.ua*

Abstract. The aim of the article is to find out and identify the specifics of intertextuality as a category in translation.

Intertextuality or, in other words, inclusions into the text other texts in the form of allusions, citations, reminiscents is the most remarkable feature of postmodernism, non-rendering of which violates the entire postmodern poetic.

In translation aspect intertextuality maintains the mutual connection between three dimensions: the author-the translator-the reader which in their turn intercorrelate with texts. The most vivid ways of rendering intertext in translation which improve the extent of complete perception of the text by the reader is domestication and foreignization. Domestication as a tool presupposes the adaptation of the text to the fiction literature genre with historical perspective because it locally targets readers aiming at satisfaction their needs and expectations, while foreignization preserves the originality of the fictional text.

Key words: Adaptation, allusion, reminiscent, intertextual knowledge, textual penetration.

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ У ПЕРЕКЛАДІ: МЕХАНІЗМИ ВІДТВОРЕННЯ ТА ВИКЛИКИ

Оксана Галич

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київського національного лінгвістичного університету (Київ, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-8800-9792
oksana.halych@knl.u.edu.ua*

Анотація. Метою статті є виявлення та окреслення особливостей відтворення текстової категорії інтертекстуальності у перекладі.

Інтертекстуальність, а саме включення у текст інших текстів у вигляді ремінісценцій, алюзій, цитат є найвиразнішою ознакою постмодернізму, неповне відтворення якої для реципієнта/читача у перекладі з мови оригіналу порушує постмодерністську поетику.

У перекладацькому аспекті інтертекстуальність забезпечує та сприяє фасилітації взаємного зв'язку між трьома сторонами, які, у свою чергу, взаємодіють із текстами: автор, перекладач і читач. Найбільш поширеними способами відтворення інтертексту у перекладі, які удосконалюють механізм повноцінного сприйняття кінцевого тексту читачем, є доместикація (одомашнення) та форенізація (очуження). Одомашнення передбачає максимальну адаптацію оригінального тексту до рівня розуміння читачем історико-культурного підґрунтя твору, водночас очуження зберігає оригінальність тексту.

Ключові слова: адаптація, алюзія, ремінісценція, інтертекстуальні знання, текстове проникнення.

Інтертекстуальність – це експліцитні та імпліцитні зв'язки тексту чи висловлювання з попередніми, сучасними та потенційними майбутніми текстами. Текстовою реалізацією категорії інтертекстуальності постає інтертекстема – лінгвістичний засіб реалізації інтертекстуальних зв'язків, одиниця інтертексту, функціональний представник прототексту, міжрівневий реляційний (співвідносний) сегмент змістової структури тексту, утягнений у міжтекстові зв'язки.

Одними з перших дослідників інтертекстуальності у літературних текстах є Ж. Женетт, Р. Барт, М. Ріффатер, Ж. Дерріда, Ф. де Сосюр, які заклали в явище інтертекстуальності в літературі соціально важливі філософські смисли, тісно пов'язані з культурно-історичним контекстом епохи. Сучасними дослідниками інтертекстуальності є Дж. Мейсон, Г. Аллен, Л. Нікнасаб, Скарлет Берон. Серед українських учених вивчали та аналізували інтертекстуальність у своїх працях П. Іванишин, В. Кикоть, У. Тацакович, В. Приходько, В. Просалова, Л. Мельник, О. Переломова. Учені розглядали інтертекстуальність через призму лінгвістики, перекладознавства, включаючи теорію різножанрових дискурсів зокрема.

Втім, інтертекстуальність не є власне експлікацією одностороннього процесу від автора до читача. В. Іванишин розглядає інтертекстуальність «як сукупність комунікаційних діалогів між автором твору та читачем та наводить специфічні рівні герменевтики (науки про тлумачення різноманітних текстів) для глибшого розуміння літературних творів:

- текстуальний, у якому поєднуються мова самого тексту і мовлення;
- ейдологічний, для якого характерний аналіз образів та системи, яку вони утворюють в одному літературному творі;
- змістовий, що об'єднує теми, ідеї та проблеми, що порушуються у творі, та смисловий» (Демидяк, 2017: 58-59).

Інтертекстуальність інтерпретуємо як термін, що вживається для позначення «спектру міжтекстових відношень і постулює, що будь-який текст завжди є складником широкого культурного тексту; полягає у: відтворенні в літературному творі конкретних літературних явищ інших творів, більш ранніх, через цитування, алюзії, ремінісценції, пародіювання тощо; явному наслідуванні чужих стильових властивостей і норм (окремих письменників, літературних шкіл і напрямків)» (Комаринська : 239).

Функції інтертекстуальності тісно пов'язані з культурою художньої літератури, що сприяє осмисленню та глибинному сприйняттю читачем «інтертекстуальних» проявів у творах. **Метою** нашого дослідження є виявлення та окреслення особливостей відтворення текстової категорії інтертекстуальності у перекладі.

У наших реаліях процес відтворення інтертекстуальності стає все більш ускладненим, оскільки світові тенденції тісної комунікаційної взаємодії автора з читачем можуть бути спрощені за рахунок ненагромаджених, релевантних зрозумілих смислів, закладених у контекст, а не концептуальних референцій попередніх текстів. Саме безперервний процес комунікації автор/читач та необхідність розкриття його специфіки зумовлює **актуальність** нашого дослідження. Для реалізації мети використаний описовий та перекладознавчий **методи** задля дескрипції структурної організації досліджуваного художнього твору, обґрунтування джерел походження підтекстової інформації в обраних текстових ілюстраціях та аналізу видів інтертекстуальності у перекладі оригіналу тексту українською мовою.

Інтертекстуальність як одна з основних текстових категорій відіграє ключову роль у перекладознавстві. Явище інтертекстуальності наявне у текстах будь-яких жанрів та обсягу, при цьому перекладач повинен уміло відтворити це явище цільовою мовою для реципієнта/читача, використовуючи різноманітні трансформації. Завдяки інтертекстуальності у художніх текстах встановлюється тісний зв'язок між автором, перекладачем і читачем, що має на меті цілковите занурення останнього у контекст художнього прозового твору та ознайомлення його з ключовими культурно-історичними подіями і постатями, що згадані у конкретному тексті.

Оскільки переклад передбачає роботу над декількома текстами, логічним видається факт «присутності» інтертекстуальності у процесі перекладу. Задля успішного перекладу художнього тексту фахівцеві необхідно вміти застосовувати способи адаптації інтертекстуальності до вимог реципієнта/читача. Зі зміною історичної епохи такі способи видозмінюються, оскільки з часом змінюються і читач, і автор тексту. Як наслідок, перекладач змушений адаптувати свою роботу до літературних змін та, почасти, політичних, соціальних, економічних умов, які, у свою чергу, сприяють розширенню значення інтертекстуальності в перекладі текстів художньої прози.

Розуміння життєвого та творчого шляху автора, історичних, соціальних, економічних, політичних передумов створення оригінального тексту конче необхідне перекладачеві, щоб відтворити зміст первинного тексту-джерела. Власне, феномен інтертекстуальності виникає та розвивається на основі кореляції із зовнішніми культурно-історичними чинниками.

У процесі взаємного текстового проникнення, поглинання та адаптації одного тексту до іншого утворюються нові значення. Переклад – це процес трансформації мови в текстовій мережі, діалогічне спілкування між автором оригіналу, перекладачем і читачем у часі та просторі, інтерактивний процес відбору, поглинання, створення та варіювання. При цьому перекладач як посередник між автором тексту оригіналу та читачем тексту перекладу має ознайомитися з певною кількістю попередніх текстів, які прямо чи опосередковано пов'язані з авторським задумом, тематикою та конотацією цільового тексту. Від суб'єктивності перекладача значною мірою залежить, чи зможе переклад бути успішним (Long, 2020: 1108). Саме тому:

1) **перекладач як читач** повинен спочатку уважно прочитати оригінальний текст, використовуючи інтертекстуальні знання, пов'язані з текстом оригіналу, щоб повністю зрозуміти його значення, повною мірою виявляючи суб'єктивну ініціативу та ретельно інтерпретуючи оригінальний текст (Sun, 2008: 11);

2) **перекладач як інтерпретатор** повинен зрозуміти текст на вищому рівні та ретельно розтлумачити текст оригіналу; як інтерпретатори перекладачі мають, насамперед, бути ознайомлені з відповідними літературними темами та історичним і соціальним підґрунтям тексту, а також володіти всіма видами навичок або стратегій, необхідних для вираження незнайомого змісту, і, водночас, уміти досліджувати та відобразити літературні конотації тексту (Scholes, 1988: 116).

Інтертекстуальність, а саме включення у текст інших текстів у вигляді ремінісценцій, алюзій, цитат є найвиразнішою ознакою постмодернізму, неповне відтворення якої для реципієнта/читача у перекладі з мови оригіналу порушує постмодерністську поетику.

Так, роман Гізер Морріс «Татуювальник Аушвіцу» є беззаперечним прикладом відтворення культурно-історичних реалій у тексті художньої прози за допомогою текстової категорії інтертекстуальності. Завдяки посиланням на інші текстові ресурси та експлікаціям історичних подій, читач має змогу повноцінно усвідомити історичне минуле, уявивши кожного персонажа та подію, згадані у творі.

Сюжет роману «Татуювальник Аушвіцу» пов'язаний з подіями Другої світової війни, що мають місце у концентраційному таборі Аушвіц Біркенау неподалік сучасного міста Освенцим у Польщі. Лалі Соколов – головний герой є в'язнем цього концтабору, чия доля звела його в цьому жакливому місці з іншими ув'язненими різного походження з усіх куточків Європи.

У романі алюзії складають найбільший відсоток проявів інтертекстуальності, натякаючи реципієнтові/читачеві на історичні події, специфіку середовища та побуту, а також почасти слугують посиланнями на раніше написані прозові тексти. Однією з відмітних алюзій у творі є вислів “*Arbeit macht frei*”. Кожен може прочитати ці три слова на вхідних воротах до Аушвіцу, проте Лалі як людина, що володіє декількома мовами, одразу розуміє значення цієї фрази. У романі це висвітлено так: (1) “ARBEIT MACHT FREI. *Work will make you free.* – «ARBEIT MACHT FREI». *Робота робить вільним* (Морріс)”. Не кожен читач може зрозуміти первинне значення цього вислову, оскільки ця алюзія розрахована на поглиблені знання з німецького історичного екскурсу. Однак, зважаючи на тяжкі часи та кількість жертв концентраційних таборів, що спричинила найжахливіша війна XX століття, саме вислів *Arbeit macht frei* відображає незабутній трагічний досвід людства й має ознаки паремії. Окрім того, контекст фрази значною мірою пов'язаний із німецьким нацистським політичним рухом.

Роман містить безліч прямих цитат, що доводять присутність інтертексту. Наприклад, коли Лалі молиться за загиблх циган, він читає про себе уривок із єврейської молитви: (2) “*Yisgadäl veyiskadash shmei rabbah – May his name be magnified and made holy...*” *Lale recites the Kaddish in a whisper.* – “*Yisgadäl veyiskadash shmei rabbah - Нехай славиться і святиться ім'я Його...*” *Лалі пошепки читає «Кадіш»*” (Морріс, 2021).

Найбільш інформативними “інтертекстуальними” прикладами є згадка про окремі підрозділи концентраційного табору Аушвіц Біркенау. Наприклад, в Аушвіці існував сортувальний склад під назвою «Канада». Ось як описували «Канаду» в'язні концтабору: (3) “*The girls who work there dream of a place far away where there is plenty of everything and life can be what they want to be. They have decided Canada is such a place.*” – *Дівчата, які там працюють, мріють про якісь далекі країни, де всього багато і їхнє життя може бути таким, як їм того захочеться. Вони вирішили, що Канада – саме таке місце*” (Морріс, 2021)

У цілому структурна організація інтертекстуальних одиниць у досліджуваному романі змістовно відображає концептуальну специфіку їх функціонування у сучасних текстах художньої літератури, що містять значну кількість пізнавальної історичної інформації для реципієнта/читача.

Кожне прочитання тексту – це нова інтерпретація, яка залежить від багатьох чинників, зокрема особистості й досвіду читача, його пресупозицій, культурної ситуації, стереотипів тощо. Це дає перекладачеві величезну свободу: перекладач, як і всякий читач, сам переймає роль автора, переклад перетворюється на своєрідну «трансформацію», поняття адекватності втрачає сенс, а перекладач стає видимим й активним учасником цієї трансформації (Кам'янець, 2010: 23).

Домінантою відтворення інтертекстуальних одиниць у перекладі є передача смислової напруги між «своїм» і «чужим» словом, “сплетіння яких створює ігрове поле постмодерністського тексту, що призводить до виникнення у читача перекладу асоціативних вібрацій і складає основу для «генерування» смислів” (Грек, 2006: 86).

Комбінування стратегій очушення та одомашнення є найбільш адекватним способом відтворення інтертексту у перекладі. Втім, перекладачам варто завжди пам'ятати про рівень інтелектуальних здібностей читачів, чи здатні вони зрозуміти оригінальний текст мовою перекладу та помітити посилання на інші тексти, що згадуються в тексті-джерелі. Тому дослідники рекомендують «не застосовувати прийоми форенізації понад міру, аби уникнути явища культурної перепони (“*cultural bumps*”), за якого читачі можуть не зрозуміти контекст твору» (Козачук, 2016: 52). З іншого боку, адаптація перекладу тексту до національно-культурного лінгвального середовища може позбавити сам текст ідентичності та оригінальності, водночас створення нового тексту може призвести до концептуального нагромадження та перевантаження текстового простору художнього твору.

Список використаних джерел:

1. Грек Л.В. Інтертекстуальність як проблема перекладу (на матеріалі англomовних перекладів української постмодерністської прози): дис. на здоб. наук. ступеня канд. філолог. наук: 10.02.16 «Перекладознавство» / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2006. 256 с.
2. Демидяк І. Р. Генеза інтерпретацій поняття «інтердискурс». – Львів: Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2017. – Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис». Вип. 2. С. 15–21.
3. Кам'янець А.Б., Некряч Т.С. *Інтертекстуальна іронія і переклад*: Монографія. Київ: Видавець Карпенко В. М., 2010 р. 176 с.
4. Козачук А. М. Комплексний підхід до аналізу перекладу художнього тексту. – Дніпро, 2016. – *Актуальні проблеми філологічної науки та педагогічної практики; матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції 1–2 грудня 2016*. С. 89–92.
5. Комаринська І.-Д. Особливості українського перекладу роману Майкла Ондатже «Англійський пацієнт». – Міжнародний науковий журнал «Наука онлайн». URL: <https://nauka-online.com/wp-content/uploads/2019/12/Komarinska.pdf> (дата звернення: 30.03.23).
6. Морріс Г. Татуювальник Аушвіцу / перекл. О. Захарченко. Київ : Вид-во КНИГОЛАВ, 2021. 240 с. (Серія: «Полиця бестселер»).
7. Long Y., Yu G. Intertextuality Theory and Translation. *Theory and Practice in Language Studies*. 2020. Vol. 10. No. 9. P. 1106–1110.
8. Scholes R. E., Comley N. R., Ulmer G. L. Text book. An introduction to literary language. New York: St. Martin's Press, 1988. 248 p.
9. Morris H. The Tattooist of Auschwitz. London, United Kingdom : Zaffre, Bonnier Books UK, 2018. 275 p.

References:

1. Grek L.V. (2006). Intertekstualnist yak problema perekladu [Intertextuality as a Translation Challenge] (na materialii anglomovnyh perekladiv ukrayinskoyi postmodernistskoyi prozy): dys. Na zdobuttia naukovogo stupenya kandydata filologichnyh nauk: 10.02.16 “Perekladoznavstvo”, Taras Shevchenko Kyiv National University, 256 p. [in Ukrainian].
2. Demydyak I.R. (2017). Geneza interpretatziy ponyattia “interdiskurs” [Genesis of the Concept “Interdiscourse” Interpretations]. – Lviv: Lviv State University of Life Safety – Scientific magazine of Lviv State University of Life Safety “Lvivsky filologichny chasopys”. Issue. 2. P. 15–21. [in Ukrainian].
3. Kamyanetz A.B., Nekryach T.Ye. (2010). Intertekstualna ironiya i pereklad [Intertextual Irony and Translation]: Monografiya. Kyiv: Editor Karpenko V.M., 176 p. [in Ukrainian].
4. Kozachuk A.M. (2016). Kompleksny pidhid do analizu hudozhniogo tekstu . [Complex Approach to the Analysis of a Fictional Text] – Dnipro – Aktualni problemy filologichnoyi nauky ta pedagogichnoyi praktyky: Materials of VI Ukrainian scientific conference. P. 89–92. [in Ukrainian].
5. Komarynska I.-D. Osoblyvosti ukrayinskogo pereklady romanu Maykla Ondatze “English Patient”. International scientific magazine “Science online” URL: <https://nauka-online.com/wp-content/uploads/2019/12/Komarinska.pdf> (Last accessed: 30.03.23). [in Ukrainian].
6. Morris H. The Tattooist of Auschwitz (2021) / trans. Zaharchenko O. Kyiv: Knygolav Publishing House. 240 p. [in Ukrainian].
7. Long Y., Yu G. Intertextuality Theory and Translation. *Theory and Practice in Language Studies*. 2020. Vol. 10. No. 9. P. 1106–1110.
8. Scholes R. E., Comley N. R., Ulmer G. L. Text book. An introduction to literary language. New York: St. Martin's Press, 1988. 248 p.
9. Morris H. The Tattooist of Auschwitz. London, United Kingdom : Zaffre, Bonnier Books UK, 2018. 275 p.